

## BOLA PSIXOLOGIYASIDA O`YIN FAOLIYATINING ROLI

*Bekmirzayeva Nilufar Nozimjanovna*

*Xonobod shahar MMTB ga  
qarashli 5-maktab psixologi*

**Annotatsiya:** O`yin jarayonida bola shaxsi faoliyat sub`yekti sifatida shakllana boshlaydi. O`yin uzoq davrlardan beri mashhur olimlar, pedagog-psixologlar, faylasuflar, sotsiologlar, etnograflar va madaniyat arboblari diqqatini o`ziga qaratib kelgan dolzarb mavzudagi muammolardan biridir. Jahon psixologiyasi fanida to`plangan ma`lumotlarga ko`ra, eng sodda psixik jarayondan eng murakkab jarayonlar hammasining eng muhim jihatlarini shakllantirishda o`yinlar katta rol o`ynaydi. Ayniqsa, bugungi kunda globalashuv davrida xorijdan kirib kelayotgan har xil qo`g`irchoqlar tashqi ko`rinishining bizning mentalitetimizga to`g`ri kelmasligi va yoshlarimizni ularga nisbatan munosabati to`g`risida fikr yuritilgan.

**Kalit so`zlar:** Maktabgacha yosh davri, o`yin faoliyati, ikki rolli o`yinlar, predmetli o`yinlar, kichik maktabgacha yosh davri, o`rta maktabgacha yosh davri, katta maktabgacha yosh davri, qo`rquv, hissiyot, xotira, tasavvur, idrok, tasviriy faoliyat.

Maktabgacha yosh davri yetakchi faoliyati bo`lgan o`yin faoliyati bu yosh davrida qudratli tarbiya quroli hamdir. Chunki bolalar o`yinlari orqali ularning insoniy hislatlarini tarbiyalash mumkin. O`yin faoliyatida bola ijtimoiy voqelik taqlid, rol orqali ijro etishga harakat qiladi va shu yo`sinda atrof-muhit to`g`risidagi, ijtimoiy turmushdagi shaxslararo munosabatlarni o`zlashtirib boradi. Maktabgacha yosh davrini tahlil qilish uchun shartli ravishda 3ta davrga bo`lamiz; - Kichik maktabgacha yosh davri 3-4 yosh, - O`rta maktabgacha yosh davri 4-5 yosh, - Katta maktabgacha yosh davri 5-6 yosh, Kichik maktab yoshidagilar asosan yolg`iz o`ynashadi. O`zlarining o`yin faoliyatlari orqali idrok, xotira, tasavvur, tafakkur va harakat faoliyatlari takomillashib boradi. Bu davrda bolalarni kuzatsak, ularning rolli o`yinlarida kattalarning harakatlariga nisbatan bo`lgan taqlid yaqqol ko`zga tashlanib turadi. O`yinlar orqali bolalarda ilk marotaba liderlik va tashkilotchilik ko`nikma va malakalari rivojlanadi. O`rta va katta maktabgacha yosh davrida ham sujetli-rolli o`yinlar rivojlanadi lekin, kichik maktab yosh davridagiga nisbatan turli-tumanligi bilan farqlanadi. Katta maktabgacha yosh davrida bolalar tasviriy faoliyat ya`ni rasm chizishni yaxshi ko`radilar. Ular o`zlari ko`rib bilgan predmet va obrazlar bilan bir qatorda xayolot olamidagi o`zi o`ylab topgan tasvirlarini ham chiza boshlashadi. Bolaning rasmlarida tushirilgan tasvirlar orqali biz atrofdagi voqelikni qay yo`sinda idrok qilayotganini bilishimiz mumkin. Xususan, tadqiqotlarga ko`ra ular o`z rasmlarida foydalanayotgan ranglaridanoq ularning jismoniy va psixologik holatlarini

bilishimiz mumkin. Rus pedagogi A.S.Makarenko “Bola o`yinda qanday bo`lsa o`shib ulg`aygach ishda ham ko`pincha ko`p jihatdan shunday bo`ladi”, - deb to`g`ri aytgan. Ayniqsa, bola xulq-atvoriga o`yinchoqlarning ta`siri katta. Xususan, o`tgan asrning 90-yillarida bizning mentalitetimizga mutlaqo zid bo`lgan g`arbcha tashqi ko`rinishga ega bo`lgan qo`g`irchoqlar bola tarbiyasiga mutlaqo ziddir. Bular ta`sirida bola xulqida salbiy og`ishlar paydo bo`ladi. O`gil bolalarda jangavorlik, to`polonchilik, qahr-g`azab kabi hissiyotlarni uyg`otsa, qizlarimizda g`arb kiyinishiga bo`lgan taqlidni shakllantiradi. G.L.Lendret ham o`z asarida “O`yinchoq bola intellektini har tomonlama rivojlantiradi ayniqsa, otaonalar o`z qo`llari bilan yasab, tikib bergan o`yinchoqlari bolaga yanada yaqin va qimmatlidir”, - deb ta`kidlaydi. Shuning uchun ham bolada u tomonidan hissiy idrok qila oladigan, tafakkuri, dunyoqarashini kengaytiradigan, kattalar va ertak qahramonlariga taqlid qila oladigan o`yinchoqlar to`plami bo`lishi zarur. Rus pedagogi M.Manaseinovaning fikricha onaning bolasi bilan o`ynaydigan ilk o`yinchoq`i matolar qirqimi, yorqin rangdagi predmetlar bo`lishi kerakligini aytadi. Har bir bolada shunday o`yinchoq bo`lishi kerakki, u bolaning do`stiga aylanib unga rahmdillik qilishi va asrab-avaylashi lozim. Aynan shu o`yinchoqlar boladagi qo`rquv hissini yengib o`tishi mumkin. Qorong`u xonada shu o`yinchoqlar bilan ovunishi bu boladagi qo`rquv hissini yengishiga sababchi bo`ladi. Bu albatta qator tadqiqotlarda o`z isbotini topgandir. Shuni unitmaslik kerakki, yangi o`sayotgan bola bu navni holdir uni har tomonlama yetuk shaxs qilib kamol toptirish uchun esa har tamonlama e`tiborli bo`lishimiz darkor. Ma`lumki, uzoq vaqt davomida o`ynash - bu bolaning asosiy faoliyati. Otaonalarining asosiy vazifasi yoshiga mos o`yinchoqlar tanlash va uning rivojlanishiga ko`maklashishdir. Ushbu savolga yosh psixologiyasiga murojaat qilish kerak: - 10 kundan boshlab bolaning oldida turgan ob`ektni tuzatishga kirishadi va oyga borib u tovushlarni eshitib, oldida silliq harakatlanadigan hamma narsaga qaraydi. Ushbu asrning birinchi o`yinchoqlari turli xil nayzalar va musiqiy ob`ektlar bo`lib, ular ko`zdan 50 sm balandlikda o`rnatilishi kerak; - 4 oydan keyin bola unga qiziqqan har bir narsaga qo`l urishni boshlaydi. Bu davrda bolaning qo`lida ushlab turadigan uzun tutqichli ajoyib chayqalaklar va o`yinchoqni bir qo`ldan boshqa joyga siljitadi; - bolaning 6 oyligidan faqatgina o`yinchoqlarning yorqin ranglariga emas, balki ular "lazzatlanishiga" ham qiziqish bildirmoqda. Bolaga qiziqqan har qanday ob`ekt darhol og`ziga keladi. Shuning uchun oziq-ovqat plastmassasidan, silliq yuzasi bilan shov-shuvlardan foydalanish juda muhim; - 8 oydan boshlab bola ob`ektlardan tovushlarni faol ravishda chiqarib oladi va fizika qonunlariga rioya qila boshlaydi - tiqish, ochish, tortib olish, o`rash, tushirish. Bu maqsadlar uchun chaqaloq turli xil qutilarga, cho`chqalar, bolg`alar va boshqalarga juda mos keladi. - 1 yilda bola ob`ektlar bilan mazmunli ishlarni boshlaydi. Misol uchun, qoshiqni og`zingga tortib olish uchun, mashinkani chop eting, to`pni siljiting, yuzning alohida qismlarida ko`rsatish va ularning qanday chaqirilishini bilish. Ushbu

asrning yorqin suratlari, to'plari va zarlari yaxshi bo'lgan kitoblar yaxshi; - Bola bilan 2 yil ichida ob'ektlarning tushunchalari va ranglarini, shakllarini va xususiyatlarini mustahkamlash muhimdir. Buning uchun kuplar, ko'p rangli iplardagi to'plar va bolalar uchun yog'ochli konstruktorning turli detallari bajariladi; - 2.5 yoshda bola o'z-o'zidan mustaqil ravishda 4 ta asosiy rangdan mavzularni tanlashi mumkin. Ushbu asrga mos keladigan qo'g'irchoqlar uchun idishlarga juda mos keladi. Bundan tashqari, bu yoshda bolakayni kiyish va tugmachalarni bosib olishni o'rganish uchun o'yinchoqni sotib olish mumkin; - 3 yoshida bolalar o'yin o'ynashni afzal ko'rishadi. Bu askar, shifokor, sartarosh va boshqalar bo'lishi mumkin. Bunday o'yinlar uchun maxsus bolalar to'plamlari sotiladi; - olti yoshga yaqin bolalar o'yin-kulgilardan o'yinlarda ishlatilishi mumkin bo'lgan qo'g'irchoqlar, transportlar, ko'plab itlar, quyonlar, kichkintoylar va boshqa jonzotlar bilan qiziqadi. Shuningdek, sog'lig'ingizni unutmang, to'plarga e'tibor bering, halqalar, arqonlarni silkitmang va hokazo. Tanlashingizdagi asosiy omil - rasm va juda ko'p yorqin ranglar bo'lishi kerak, o'yinchoq o'yinining chaqaloq yoshiga va bolaning ruhiga daxlsizligi bo'lishi kerak.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

1. S.X Jalilova, N.A G'ayibova. "Umumiy diagnostika". Toshkent 2018
2. Jalilova S.X. "Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi". Toshkent 2017
3. Z.T.Nishanova, N.G Kamilova, D.U Abdullayeva, M.X.Xolnazarov. "Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya". Toshkent-2018.